

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΑΜΟΡΓΟΝ ΑΠΟ 9 ΙΟΥΛ. - 8 ΑΥΓ. 1963

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ἡ νῆσος Ἀμοργός, κειμένη Ν.Α. τῆς Νάξου, εἶναι ἐκτάσεως 120 τετρ. χιλιομ. καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικωτέραν τοῦ συγκροτήματος τῶν Κυκλάδων νήσον. Εἶναι τὸ σχῆμα ἐπιμήκης καὶ λίαν στενῆ, πρόσκεινται δ' αὐτῇ μικρότεραί τινες νῆσοι, ὧν τινες ἀκατοίκητοι.

Τὸ ἔδαφος τῆς νήσου λίαν ὀρεινὸν καὶ ἐν πολλοῖς ἄγονον καθίσταται κατὰ μέγα μέρος ἀκατάλληλον πρὸς καλλιέργειαν, χρησιμοποιεῖται ὅμως πρὸς νομὴν αἰγοπροβάτων, διὸ καὶ ὁ κτηνοτροφικὸς χαρακτῆρ τῆς νήσου εἶναι, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἀρκούντως ἐντονος. Παρὰ ταῦτα μεταξὺ τῶν ὀρέων σχηματίζονται καὶ εὐφοροὶ κοιλάδες, ἐν αἷς καλλιεργοῦνται δημητριακά, ἐσπεριδοειδῆ, εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος κ.ἄ., ἅτινα ἀποδίδουν μικρὰς μὲν ἀλλὰ λίαν ἱκανοποιητικῆς ποιότητος ποσότητας καρπῶν. Ἄξια πως λόγου κοιλὰς εἶναι ἡ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς νήσου, ἐνθα τὸ χωρίον *Κολοφάνα*. Δυστυχῶς ὅμως ἡ περιοχὴ αὕτη τῆς Ἀμοργοῦ εἶναι παντάπασιν ἄνυδρος. Οἱ κάτοικοι ἐνταῦθα ἔχουν κατασκευάσει ὀμβροδέκτας, τὰ ὕδατα τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται δι' ὄλου τοῦ ἔτους διὰ τὴν ὕδρευσιν καὶ τὴν παντὸς εἴδους χρῆσιν τῶν κατοίκων ὡς καὶ τὸ πότισμα τῶν ζώων. Ἡ κατασκευὴ τοιούτων ὀμβροδεξαμενῶν ἔχει ἐσχάτως τῇ μερίμνῃ τοῦ κράτους συστηματοποιηθῆ, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀντιμετώπισις τῆς λειψυδρίας.

Ὁ ἐκ 2800 κατοίκων πληθυσμὸς τῆς νήσου (ἀπογρ. 1951) κατανέμεται εἰς τὰς κοινότητας α') *Αἰγιάλης* καὶ *Θολαρίων*, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν κοινῶς καλουμένην *Γιάλην*, β') *Ἀρκεσίτης* καὶ *Βρούση*, ἡ περιοχὴ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται κοινῶς διὰ τοῦ περιληπτικοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος *Κάτω Μεριά*, καὶ *Ἀμοργοῦ* (*Χώρας*), πρωτευούσης τῆς νήσου, καὶ *Καταπόλων*, καταλαμβάνουσῶν σχεδὸν τὸ κέντρον τῆς νήσου, ὅπερ δὲν χαρακτηρίζεται λαϊκῶς ὑπὸ ἰδίου τινὸς ὀνόματος. Πλὴν τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας περὶ ἣν κυρίως ἀσχολοῦνται οἱ κάτοικοι, οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ ἀσκοῦν καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων τῶν πολυμελῶν οἰκογενειῶν των. Οὕτω πολλοὶ τῶν Ἀμοργίνων εἶναι ἐπὶ παραδείγματος ταυτοχρόνως γεωργοί, ποιμένες, ξυλουργοί, κτίσαι κ.λ.π. Τινὲς τῶν νέων ἐργάζονται σήμερον ὡς πληρώματα ποντοπόρων

πλοίων, διὰ τῆς σκληρᾶς δὲ ταύτης ἐργασίας των βοηθοῦν οἰκονομικῶς καὶ τὰς ἀπόρους οἰκογενείας αὐτῶν. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν πολλοὶ τῶν κατοίκων ἀπεδήμουν εἰς τὴν Αἴγυπτον κυρίως καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν δευτερευόντως πρὸς ἐξεύρεσιν ἐργασίας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς ἡ ἄγονος γῆ τῆς νήσου. Σήμερον παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ παρατηρουμένου γενικοῦ ρεύματος φυγῆς τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα καταφεύγουν εἰς τὴν περιόχην τῆς πρωτευούσης, διακρινόμενοι εἰς πολλοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἡ συντήρησις ἐνταῦθα στοιχείων λαϊκοῦ βίου λόγῳ σχετικῆς ἀπομονώσεως τῆς νήσου ἐξ ἐλλείψεως ἐπαρκῶν συγκοινωνιακῶν μέσων εἶναι καὶ σήμερον εἰσέτι ζωηρὰ τῆς ὑποχωρήσεως αὐτῶν συντελουμένης ὅμως βαθμιαίως. Τὰ χωρία, κυρίως μὲν τῆς Κολοφάνας καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τῆς Ἀρχεσίνης, παρουσιάζουν ὄψιν συνοικισμῶν, ἔνθα φαίνεται ὅτι ὤκοδομήθησαν αἱ οἰκίαι μὲ κριτήριον τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κατοίκων ὡς γεωργῶν καὶ ποιμένων. Διὰ αἱ οἰκίαι εὐρίσκονται πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς ἱκανὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν. Προφανῶς αἱ οἰκίαι αὗται ἀπετέλουν παλαιότερον ἀγροικίας, ἢ σὺν τῷ χρόνῳ πύκνωσις δ' αὐτῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν χωρίων. Ὅψιν ἐξευλιγμένης μικρᾶς κωμοπόλεως παρουσιάζουν τὰ Κατάπολα, ἅτινα ἀποτελοῦν εὐρύχωρον καὶ ἀσφαλῆ λιμένα, τὸν καὶ μοναδικὸν ἄξιον λόγου τῆς νήσου. Ἐσχάτως παρουσιάζει κατὰ τὸ θέρος ἐνθαρρυντικὴν τουριστικὴν κίνησιν ἡ περιόχη τῆς Αἰγιαλῆς, συντελούντων πρὸς αὐτὴν τῆς φυσικῆς καλλονῆς καὶ τοῦ ἀμμώδους αἰγιαλοῦ τῆς περιόχης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀξίας παντὸς ἐπαίνου ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ἣτις ἀνήγειρεν ἐνταῦθα χάριν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν νῆσον κυρίως ξένων ἀξιολογώτατον ξενοδοχεῖον.

Πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου οἱ Ἀμοργῖνοι ἠσχολοῦντο ἐπιτυχῶς περὶ τὴν ναυτιλίαν ἐκτελοῦντες διακομιστικὸν ἐμπόριον περιορισμένης βεβαίως ἐκτάσεως καὶ παντὸς εἶδους πλοῦς διὰ τῶν πολυαριθμῶν μικρῶν ἱστιοφόρων πλοίων (καϊκιῶν), ἅτινα ἀνήκον εἰς αὐτούς. Σήμερον ὁ τομεὺς οὗτος εὐρίσκεται ἐν πλήρει μαρασμῷ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀλιείαν, ἣτις εἶναι ὑποτυπώδης καὶ ἄνευ ἀξιώσεων, περιορισθεῖσα, ὅπως προμηθεύῃ δι' ἰχθύων μόνον τὴν γλίσχραν ἐσωτερικὴν ἀγοράν. Ἐν τούτοις ἡ περὶ τὴν νῆσον θάλασσα προσφέρεται δι' ἀλιείαν. Τὴν ἐκμετάλλευσιν ὅμως αὐτῆς ἐπιχειροῦν ἀλιεῖς ἐξ ἄλλων περιοχῶν διὰ συγχρόνων ἀλιευτικῶν μέσων.

Ἐνδιαφέρον γενικῶς παρουσιάζει ὁ θρησκευτικὸς βίος τοῦ λαοῦ, λόγῳ τῶν συντηρουμένων εἰσέτι πολλῶν ἐκ παραδόσεως στοιχείων. Οὕτως ἄγονται ἔτι καὶ σήμερον ἑορταὶ μὲ δημοτελεῖς θυσίας καὶ ἄλλα ποικιλώτατα ἔθιμα. Ἡ περίφημος μόνῃ, ἢ τῆς Χοζοβιωτίσσης ἐπιλεγομένη, ὑπεράνω τῆς θαλάσσης ἐπὶ ὄρθιου καὶ

ἐν μέρει ἀρνητικῆς γωνίας ἀπορροῶχος βράχου οἶονεϊ ἐπικεκολλημένη, ἰδρυθεῖσα κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἄλεξιου τοῦ Κομνηνοῦ τῷ 1088, ἀποτελεῖ τὸ καύχημα τῆς νήσου καὶ τὸν πόλον ἔλξεως πολλῶν ἐπισκεπτῶν, καταφθανόντων ἐδῶ, διὰ νὰ ἀποθαυμάσουν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἢ ἐξ ἐπιστημονικῶν λόγων κινουμένων ἐνίστε. Ἄφ' ἐτέρου τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἀγίασμα, ὅπερ εἶναι τὸ περίφημον ὕδρομαντεῖον, τὸ σημειῶσαν μεγίστην ἀκμὴν κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας, ὡς πολλοὶ τῶν ἐπισκεψαμένων τὴν νῆσον περιηγητῶν μαρτυροῦν, ἐπισκέπτονται πολλοὶ προσκυνηταὶ ἐξ ἄλλων νήσων, διὰ νὰ τὸ συμβουλευθοῦν¹. Ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀπηγορεύθη ἡ χρῆσις τοῦ ὕδρομαντείου ὑπὸ τοῦ νῦν σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Θήρας.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ πανελληνίως παρατηρουμένου φαινομένου τῆς ὑποχωρήσεως τῶν στοιχείων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, οὗτος συντηρεῖται εἰσέτι ἐν μέρει παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις τῶν κατοίκων, οἵτινες ἐξακολουθοῦντες νὰ ἀποδίδουν σημασίαν εἰς τὸν κατὰ παράδοσιν βίον λέγουν, ὅτι «ὄλα τὰ παλαιὰ εἶναι ἀρρεβῶνες», δηλ. ἀληθῆ καὶ ἀδιαμφισβήτητα. Πρὸς συγκέντρωσιν στοιχείων τοῦ κατὰ παράδοσιν τούτου λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς νήσου ἀπεστάλην ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηναίων κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Συγκλήτου αὐτῆς ἐπὶ ἓνα μῆνα εἰς αὐτὴν (9 Ἰουλ. - 8 Αὐγούστου). Κατὰ τὴν μηνιαίαν ταύτην παραμονὴν μου εἰς τὴν νῆσον συνεκέντρωσα λαογραφικὴν ὕλην ἐξ ὄλων τῶν χωρίων καὶ συνοικισμῶν αὐτῆς, ἧτοι ἐκ τοῦ Ὅρμου, Λαγκάδας, Ποταμοῦ, Θολαρίων, Κολοφάνας, Ἀρκεσίνης, Βρούτση, Καταπόλων καὶ Χώρας. Ἡ συλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη, καταγραφεῖσα εἰς 460 σελίδας τετραδ. σχήμ. 8ου μεγ., περιλαμβάνει. Ἐκ τοῦ ὄλικου βίου. Ποικίλα ἔθιμα καὶ εἰδήσεις τοῦ γεωργικοῦ βίου, εἰδήσεις ἀφορώσας εἰς τὴν ἐλαιοκομίαν καὶ ἀμπελουργίαν, ὡς καὶ εἰς τὰς τροφάς, τὸ ἔνδυμα, τὸν ἀλιευτικὸν βίον κ.ἄ. Ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Πολύστιχα ἄσματα 136, παρα-

¹ Βιβλιογραφίαν τῶν πάσης φύσεως περὶ Ἄμοργου μελετῶν εὐρίσκει τις ἐν Μεγάλ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ. ἐν λ. Ἄμοργός. Ἐκ τῶν αὐτόθι σημειουμένων μελετῶν μνημονευτέα ἰδιαιτέρως διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν αἰ ἐξῆς δύο: Ἀντωνίου Μηλιαράκη, Ὑπομνήματα περιγραφικὰ περὶ τῶν Κυκλάδων νήσων κατὰ μέρος, Ἄμοργός, ἐν Δ.Ι.Ε.Ε., τόμ. Α' (1883-84), σ. 569 - 656, ἀνάτ., σ. 1 - 92 (ἐν παραρτήματι χάρτης Ἄμοργου) καὶ Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Ἄμοργός, ἱστορικαὶ ἔρευναὶ περὶ τῆς νήσου, ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 152. (Περὶ τοῦ μνημονευθέντος ὕδρομαντείου ἰδὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις Ἀ. Ἰ. Ναυαλιώτου, Τὸ ἐν Ἄμοργῷ ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὕδρομαντείαν, περ. Κυκλαδικά, τόμ. 1 (1956), σ. 309 - 313). Ἐν ταῖς μελέταις ταύταις εὐρηγνται καὶ πολλὰ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἧτοι δημῶδη ἄσματα τῆς νήσου, παραδόσεις, παροιμίαι, τοπωνυμίαι, εἰδήσεις ἀφορώσαι εἰς τὴν λατρείαν, τὰς ἀγομένας ἑορτάς, τὸν ἀγροτικὸν βίον, τὴν λαϊκὴν κατοικίαν κ.ἄ. ὡς καὶ χρήσιμοι πληροφοροὶ παλαιότερων εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν ἢ παραπομπαὶ εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν.

δύσεις 61, ἐπωδάς 61, παραμυθιακὰς διηγήσεις 3, παροιμίας 65, αἰνίγματα 31, δίστιχα 212, εὐχὰς 10, εὐτραπέλους κ.ἄ. διηγήσεις 8, ρίμας 4, ἀρὰς 8, μετεωρολογικὰς καὶ ἀστρολογικὰς παρατηρήσεις, δημώδη ἱατρικὴν, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, μαντικὴν, κ.ἄ. Ἐκ τοῦ κοινωτικοῦ βίου. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευταίαν ἔθιμα, λαϊκὴν λατρείαν, λαϊκὸν δίκαιον, παιδιὰς 2, κ.ἄ. ποικιλωτάτας εἰδήσεις καὶ πληροφορίας. Ἐπὶ πλέον ἠχογράφησα ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Butoba λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων 65 μελωδίας ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν¹. Τὸ σχηματισθὲν χειρόγραφον κατετέθη εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ὑπ' αὐξ. ἀρ. 2764.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς λαογραφικῆς ταύτης ὕλης ἀποτελεῖ συμπλήρωσιν ἐκείνης παλαιότερων χειρογράφων συλλογῶν, αἵτινες εὗρηται ἤδη κατατεθειμέναι ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ², καὶ οἶονεὶ ἐπαλήθευσιν ἐν μέρει τοῦ ἐν αὐταῖς περι-

¹ Πλείστας χάριτας ὁμολογῶ καὶ ἐντεῦθεν εἰς τοὺς κ.κ. Γεώργιον Πρέκαν, δημοδιδάσκαλον Λαγκάδας καὶ τὸν υἱὸν του Ἰωάννην, φοιτητὴν τῆς Παντείου Σχολῆς, Λουκᾶν Σίμον, δημοδ. ἐξ Ἀρκεσίνης, αἰδευσιμώτατον Ἠλίαν Κοβαῖον ἐκ Βρούτση, καθηγητὴν Μιχαὴλ Μωραϊτάκη, καθηγητὴν Νικ. Πράσινον, φοιτητὴν Μιχαὴλ Στρατουδάκη καὶ γενικῶς εἰς πάντας τοὺς εὐγενεῖς πληροφορητάς μου καὶ τοὺς ἄλλους, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου.

² Αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

α') Λ.Α. ἀρ. 421, σχ. 4ον, σ. 165. Περιέχει εἰδήσεις ἐξ ἄλλων νήσων καὶ ἐξ Ἀμοργοῦ. Ἀπόκειται ἐν τῷ Ἱστορικῷ Λεξικῷ τῆς Ἀκαδημίας ὑπ' ἀρ. εἰσ. 24. Κατετέθη τῷ 1922.

β') Λ.Α. ἀρ. 725. Ἡ ὕδρομαντεία ἐν Ἀμοργῷ, σχ. 8ον, σ. 6, συλλ. Ἰωάννης Χιωτῆς, 1925.

γ') Λ.Α. ἀρ. 1146, σχ. 4ον, σ. 239. Περιέχει εἰδήσεις καὶ ἐξ Ἀμοργοῦ. Ἀπόκειται ἐν τῷ Ἱστ. Λεξ. ὑπ' ἀρ. 428.

δ') Λ.Α. ἀρ. 1357. Ἀμοργοῦ παροιμίαι δημώδεις (καταλόγια), γνωμικά, ἀποφθέγματα καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις, ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδου Ἀμοργίνου, ἐν Ἀμοργῷ, σχ. 4ον, σ. 943.

ε') Λ.Α. ἀρ. 1438, σχ. 8ον, σ. 74. Ποικίλη ὕλη. Συλλ. Μαρία Λιονδάκη, 1940.

ς') Λ.Α. ἀρ. 1684 Α'-Β'. Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδου Ἀμοργίνου κατάλοιπα. Λαογραφικὰ Α', σχ. 4ον, σ. 654, ἔτ. 1857. Περιεχόμενα. Ἀσματα 180, δίστιχα 6673. Β', ἔτ. 1858, σχ. 4ον, σ. 569: Παραμύθια 29, μῦθοι-παραδόσεις 8, εὐτραπέλοι διηγήσεις 65, αἰνίγματα 215, ἐπωδαὶ 17.

ζ') Λ.Α. ἀρ. 1685 Α'-Γ'. Μιχαὴλ Οἰκονομίδου, Λαογραφικὰ σημειώματα, τὸ πλεῖστον ἐξ ἀντιγραφῆς τῶν Λαογραφικῶν Ἐμμ. Ἰωαννίδου, φάκελοι τρεῖς. Α'. Σημειώματα σχετικὰ πρὸς ἔκδοσιν τραγουδιῶν συλλ. Ἐμμαν. Ἰωαννίδου. Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἀντιγεγραμμένον ἐκ συλλ. Ἰωαννίδου, ἦτοι ἔθιμα λατρευτικὰ, προλήψεις, δεισιδαιμονίαι, παραδόσεις, ἀνέκδοτα, παροιμίαι κλπ. Β'. Διαφορα σημειώματα περὶ ἐθίμων λατρευτικῶν ἐκκλησιῶν Ἀμοργοῦ, ἐπωδῶν κλπ. Συλλογὴ 407 παροιμιῶν. Σημειώσεις ἱστορικοῦ περιεχομένου. Γ'. Σημειώσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἀμοργὸν κ.ἄ.

η') Λ.Α. ἀρ. 1953 Α'-Γ', σχ. 8ον, σ. 284. Συλλ. Λουκᾶς Σίμος, 1953.

θ') Λ.Α. ἀρ. 1954 Α'-Γ'. Συλλ. Μιχαὴλ Σίμος. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀποτελεῖ πρῶτον ἀντίγραφον τοῦ προηγουμένου.

ι') Λ.Α. ἀρ. 1962, σχ. 8ον, σ. 16. - εἰς. Συλλ. Ἀντών. Πετσιτάκης, 1953. Περιέχει ᾠσματα 4, παραδόσεις 3, ἐπωδάς 1.

Προσέτι ἐκ γλωσσικῆς ἀποστολῆς εἰς Ἀμοργὸν πραγματοποιηθείσης κατὰ τὸ θέρος

χομένου ύλικου, μετά παρέλευσιν μάλλιστα πολλῶν ἐτῶν διὰ τινας ἐξ αὐτῶν.

Ἐκ τῶν συλλογῶν τούτων πλείστου λόγου ἄξια διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐν μέρει τοῦλάχιστον πληρότητα αὐτῶν τυγχάνουσι αἱ καταρτισθεῖσαι πρὸ 100 περίπου ἐτῶν ὑπὸ τοῦ μνημονευομένου Ἑμμανουὴλ Ἰωαννίδου τοῦ Ἀμοργίου, ἀνδρὸς λογιωτάτου, τὰ μέγιστα περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εὐδοκιμήσαντος¹. Ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ἀπεράντου ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν πατριὸν γῆν ὁ ὀτηρὸς οὗτος ἀνὴρ ἐθεώρησεν ἐπιτακτικὸν καθήκον αὐτοῦ νὰ περισώσει ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς μανίας τοῦ χρόνου πᾶν ὅ,τι εὑρίσκειν, ἤκουεν ἢ παρετήρει ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Φαίνεται ὅτι καὶ οὗτος διεκαίετο ὑπὸ τοῦ θερμοτρογῶ ζήλου καὶ ἐνδιαφέροντος τῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 Ἑλλήνων λογίων, ἀγωνιζομένων νὰ ἀποδείξουν διὰ τῆς συγκεντρώσεως πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου τὴν ἀδιάσπαστον ἐνότητα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, ἣτις ἠμφεσβητήθη διὰ ποικίλων θεωριῶν ξένων ἐπιστημόνων, ἀποκορύφωμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ γνωστὴ θεωρία τοῦ Fallmerayer².

Γενικῶς ἐπισκοποῦντες τὴν συλλεχθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν λαογραφικὴν ὕλην ἐν συσχετισμῷ ἐνίοτε καὶ πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν ἄλλων συνειλεγμένην παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς Ἀμοργῶ ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικόν. Τὸ παλαιότερον γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς νήσου, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν καταγραφέντων κειμένων, εὐρίσκειται ἐν ὑποχωρήσει, εἰσχωρησάσης εἰς ἰκανὸν βαθμὸν τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον τῶν χωρικῶν καὶ ἀπωθησάσης τὰ ἀρχαιότερα στοιχεῖα τῆς γλώσσης, φθολογολογικὰ κ.ἄ. Δείγματος χάριν προβαίνομεν κατωτέρω εἰς εἰδικὰς τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συλλεχθέντος τούτου ὑφ' ἡμῶν ὕλικου.

Ἡ πίστις τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν *Νεράιδων* εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἰδιαζόντως ἐκδηλος, ὡς διεπίστωσα ἰδίᾳ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Αἰγιάλης. Αὗται ὀνομαζόμεναι *Καλὲς κυράδες* θεωροῦνται ἢ μάλλον ἐθεωροῦντο παλαιότερον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εὐεργετικὰ πνεύματα συναγελαζόμενα μεθ' ὄρισμένων ἀνθρώπων

τοῦ 1962 ὑπὸ τοῦ συναδέλφου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Σταύρου Μάνου ἀπετελέσθη χειρόγραφον συγκείμενον ἐκ 200 σελ. ἐν ᾧ πλὴν τῆς γλωσσικῆς περιέχεται καὶ ἀξιόλογος λαογραφικὴ ὕλη. Τοῦτο εὐρίσκει τις ἐν τῷ βιβλίῳ εἰσαγ. χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ὑπ' ἀρ. 813.

¹ Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνδρὸς ἰδὲ Ἀντωνίου Γ. Πετσιτάκη, Ἑμμανουὴλ Ἰωαννίδου (1823-1906), Ἑπετ. Ἐταιρ. Κυκλοδικῶν Μελετῶν, τόμ. Β' (1962), σ. 693-711, ἔνθα ὁμως ἐξ ἀγνοίας πιθανῶς τοῦ συγγραφέως παραθεωρεῖται ἡ λαογραφικὴ συμβολή του.

² Ἰδὲ καὶ Ἀντωνίου Πετσιτάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 696 κ. ἐξ. Περὶ τῆς κινήσεως πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἰδὲ ἐν Μ.Ε.Ε. τόμ. 15, 1931, σ. 784 καὶ Λαογρ. Ζ' (1923), σ. ι'· ια'.

καὶ βοηθοῦντα αὐτοὺς καὶ εἰς χειρωνακτικὰς ἔτι ἐργασίας. Οὕτω πληροφορήτρια ἐκ Θεολαρίων μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ «γιαγιά» τῆς «τὶς Καλὲς κυράδες τὶς εἶχε φιλαινάδες καὶ τῆς κάνανε δουλειές. Πηγαίνανε καὶ τῆς θερίζανε. Ἦθελε νὰ τὶς πάη ἡ γιαγιά μου ἕνα ψωμάκι, μὰ πετοῦσα μὲ σταφίδες καὶ ἕνα κανάτι μὲ νερό, πὺν νὰ μὴν ἔχη πιεῖ κανεὶς μέσα. Ἄμα ᾄθε κάτσει νὰ φάη τὰ ἄνοιε ἐκεῖνα κ' ἐπηγαίνανε ἐκεῖνες κ' ἐτρῶανε. Ἐκεῖνη τὶς ἤβλεπε ἀλλὰ οἱ ἄλλοι δὲν τὶς βλέπανε (χφ., σ. 146-147).

Παραλλήλως πιστεύεται ὅτι παλαιότερον, διότι «τώρα δὲν φαίνονται», «βλάφτανε τοὺς ἀθρώπους» (χφ., σ. 200). Ἡ πίστις περὶ τοῦ χοροῦ τὸν ὅποιον αὐταὶ συγκροτοῦν κατὰ τὴν νύκτα καὶ τῆς ἐξαφανίσεως αὐτῶν εὐθὺς ὡς λαλήση ὁ ἀλέκτωρ ἀπαντᾷ ἐπίσης ἐνταῦθα (χφ., σ. 155-156).

Διάχυτος εἶναι μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Λαγκάδας ἡ γενικωτέρα δοξασία, ὅτι τὰ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα. Τὸ εἰς τὰ δένδρα ταῦτα ἐνοικοῦν στοιχειὸ τιμωρεῖ τρόπον τινὰ τοὺς ἐπιχειροῦντας τὴν ἐκρίζωσιν αὐτῶν ἢ τὴν ὀπωσδήποτε καταστροφὴν των. Οὕτω διηγοῦνται περὶ παλαιοῦ πρίνου ὅτι «ἦτανε παλαιὸ δέδρο, πολλοὺς αἰῶνες. Κάποιος τό'κοψε. Τὸ πούλησε ὁ ἰδιοκτῆτης ὁ Δάβης. Αὐτὸς πὺν τὸ εἶχε, ἔπαθε, γαὶ τὸ δέδρο ἦτανε στοιχειωμένο (χφ., σ. 79).

Μεταξὺ τῶν χωρίων Λαγκάδας καὶ Ὁρμου ὑπάρχει σιταγρὸς ἀνήκων εἰς τὸν ἐφημέριον Λαγκάδας. Εἰς τὸ μέσον τοῦ κτήματος εὐρίσκειται μοναδικὸν παλαιὸν δένδρον, τοῦ ὁποίου διατηρεῖται μέχρι σήμερον μόνον ὁ κορμὸς καὶ τινες ἀπεξηραμμένοι κλάδοι. Ὡς μὲ ἐπληροφόρησαν, ὁ ἱερεὺς φοβεῖται νὰ τὸ ἐκρίζωσῃ, διότι ὑπ' αὐτοῦ καὶ πολλῶν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου θεωρεῖται ὡς στοιχειωμένον (χφ., σ. 79. Ἴδὲ καὶ τὴν παρατιθεμένην ἀρ. 1 εἰκόνα).

Ἡ περὶ στοιχειωμένων δένδρων πρόληψις φαίνεται, ὅτι ἀντικατέστησε τοὺς περὶ τῶν Ἀμαδρυάδων καὶ Δρυάδων νυμφῶν μύθους τῶν ἀρχαίων¹. Ἡ ζῶη τῶν στοιχειῶν συνδέεται στενῶς πρὸς τὴν ὑπαρξίν τοῦ δένδρου². Διὸ καὶ οἱ ὑλοτόμοι ἐκρίζουσιντες παλαιὰ καὶ κατ' αὐ-

Εἰκ. 1. Στοιχειωμένον δένδρον.

¹ Ἴδὲ Ν. Γ. Πολίτων, Νεοελληνικὴ μυθολογία, τόμ. Α', Μέρος Α', 1871, σ. 129-130

² Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 130.

τοὺς στοιχειωμένα δένδρα ἐλάμβανον ποικίλα προστατευτικὰ μαγικά μέτρα κατὰ τῆς βλαπτικῆς ἐπηρείας τοῦ πιστενομένου ὡς ἐνοικοῦντος ἐν τῷ κορμῷ τοῦ δένδρου στοιχειοῦ¹. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι γνωστὴ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς².

Ἐνδιαφέρον μέρος τῆς συλλογῆς ἀποτελοῦν αἱ παραδόσεις αἱ σχέσιν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τοῦ λαοῦ ἔχουσαι. Αὗται ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἀνευρέσεις ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τρόπον θαυμαστόν, εἰς ἀνεγέρσεις ἐκκλησιῶν εἰς τόπους ὑποδεικνυμένους ὑπὸ τῶν τιμωμένων ἀγίων κατὰ ποικίλους θαυμαστοὺς τρόπους κ.ἄ. Οὕτω περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῆς Ἀπανωχωριανῆς διηγοῦνται εἰς τὸ χωρίον Λαγκαδά ὅτι «*ἕνας βοσκὸς ἤβροσκε τὰ κατοίγια. Κάθε μέρα ἤγαγε μιὰ κατοίκα. Λοιπὸν τὴν ἠπαρakoλoύθησεν... πάει καὶ βρίσκει ἕνα ἐκκλησιάκι μικρό. Ὅταν ἐξύγωσε, εἶδε φῶς κ' ἐκεῖ ἤμπαινε ἡ κατοίκα. Καὶ ἔτσι βρῆκε τὴ Μεγαλόχαρι κ' ἐκόψανε τὸ δάσος ὅλο κ' ἐχτίστηκε*» (χφ., σ. 44). Προσέτι διηγοῦνται περὶ ἐκκλησιδίου τοῦ Σταυροῦ, εὑρισκομένου εἰς τὸ βουνὸν Κρίκελον, ὅτι «*ἐβλέπανε οἱ βοσκοὶ τὸ φῶς κάθε βράδν κ' ἐπήγαγε κ' εὐρήκανε σὲ μιὰ θερίδα μέσα σὶὸν ἐγκρεμὸ ἕνα σταυρονδάκι μικρό. Τὸ παίρνοννε καὶ τὸ πηγαίνανε στὸ Μοναστήρι ἔξω στὴ Χώρα. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ἐρχότανε στὸ μέρος ὅπου τὸ βρῆκανε κι ἀναγκαστήκανε κ' ἐκάμανε τὴν ἐκκλησίαν μέσα*» (χφ., σ. 45). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ σταυρὸς «*ἐσταμαρτίστηκε στὴν πλάτη τοῦ βοσκοῦ. Ὅπου ἀφοῦ ἦλθε στὸ χωριό, τοῦ λένε, ποῦ ἀκούμπησες; Πᾶνε καὶ τὸν βρίσκουν τὸ σταυρό. Τὸν ἐφέρανε στὴν ἐκκλησία ἐδῶ, ἀλλὰ ἤφενγε κ' ἐπήγαγε πάλι ἐκεῖ...*» (χφ., σ. 56). Ὅμοια παραδόσεις φέρεται περὶ τῆς ἐν τῷ νοτίῳ τμήματι τῆς νήσου Ἀγίας Παρασκευῆς, ἔνθα λαμβάνει χώραν κατ' ἔτος μεγαλοπρεπῆς πανηγυρις. Καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀνεκαλύφθη ὑπὸ ποιμένους ἐντὸς δάσους, ὅστις παρηκολούθησεν ἐκ περιεργείας ἐξαφανιζομένην κατὰ τὴν μεσημβριάν αἶγα του, ὡς ἀναφέρεται καὶ περὶ τῆς Παναγίας τῆς Ἀπανωχωριανῆς (χφ., σ. 367). Αἱ παραδόσεις αὗται καὶ αἱ τοιαῦται ἀπαντοῦν εὐρύτερον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον.

Ἀμείλικτος εἶναι ἡ τιμωρία τῶν ἐπιχειροῦντων νὰ ἀφαιρέσουν ἀντικείμενα ἐκ τῶν κατὰ τόπους ναῶν. Ἐν Θολαρίοις διηγοῦνται ὅτι ἐπιχειρήσας τις νὰ κλέψῃ ἀντικείμενόν τι ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς μνημονευθείσης Ἀπανωχωριανῆς καὶ τυφλωθεὶς διὰ τὴν ἀσέβειάν του ἠδυνάτει νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ναοῦ, ὁπότε ἐξαναγκασθεὶς νὰ ἐπανατοποθετήσῃ τὸ κλαπὲν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν ἀνέβλεψε (χφ., σ. 143). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν μετὰ τὴν διάπραξιν τῆς κλοπῆς ἤρχισαν νὰ κρούωνται ὡς ἀπὸ θαύματος αἱ καμπάναι, προσδραμόντες δ' οἱ κάτοικοι συνέλαβον τὸν κλέ-

¹ Ἴδὲ *Χαρισίου Δημ. Μεγδάνον*, Ἑλληνικὸν πάνθεον, ἐν Πέσθῃ 1812, σ. 502 καὶ *Ν. Γ. Πολίτην*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 129-130. *Τοῦ αὐτοῦ*, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 917-918.

² Ἴδὲ *Ν. Γ. Πολίτην*, ἐνθ' ἄνωτ., ἔνθα παρατίθεται καὶ βιβλιογραφία σχετική.

πτην ἐν τῷ ναῷ, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ λόγῳ τῆς ἐπισυμβάσης τυφλώσεώς του. Τελικῶς οὗτος μετανοήσας ἐπανέβλεψε (χφ., σ. 143). Σκληρὰ τιμωρὸς ἀποδεικνύεται καὶ ἡ Ἁγία Παρασκευή¹, ἣτις τυφλώνει τὸν μὴ ἐκκληρώσαντα τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπόσχασίν του. Κατὰ λαϊκὴν διήγησιν «οὕτην Ἁγία Παρασκευὴ εἶχε ἕνας ἀπὸ τὴν Λαγκάδα ἕνα βιδέλο ταμένο, γὰ τὸ πάη ζωντανό. Τοῦ λένε οἱ διάφοροι, δὲν τὸ σφάζεις γὰ τὸ βάλῃς στὸ μουλάρι σου καὶ γὰ τὸ πᾶς φορτωμένο, μόνον θὰ τὸ βαρῆς τόσο δρόμο; Ὁ ἄθρωπος τό ὄσφαξε κ' ἤφραε τὸ σκυτάκι του κ' ἠβάστηξε καὶ τὸ δέσμα τοῦ δαμαλιῶν. Ὅταν ἠπρόβαλε κ' εἶδε τὴν Ἁγία Παρασκευή, τυφλώθη. Κατέβηκεν ἀπὸ τὸ ζῦο καὶ τὸν ἠλιάσανε καὶ τὸν ἐπήγαγε εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τοῦ λέει ὁ ἐπίτροπος, μήπως εἶχες τάξει τίποτα καὶ τὸ παράλειψες καὶ τυφλώθηκες μόλις εἶδες τὴν Ἁγία Παρασκευή; Κάτι τέτοιο συμβαίνει. Ὁ ἐφημέριος τοῦ ἡμετέριου καμὲ παράκλησι. Ἦταξε: Ἁγία Παρασκευή, γὰ δῶ τὸ φῶς μου καὶ κάθε χρόνο γὰ σοῦ φέρνω ἕνα τράο ζωντανό. Κ' εἶδεν τὸ φῶς του καὶ κάθε χρόνο πηγαίνει τὸν τράο. Τώρα τὸν πᾶνε τὰ παιδιὰ του (χφ., σ. 143-144, Θεολογία).

Ἡ τιμωρία τῆς τυφλώσεως προέρχεται ἐκ τῆς περὶ αὐτῆς πίστεως ὡς Ἁγίας ἱατροῦ τῶν παθήσεων τῶν ὀφθαλμῶν².

Ἐκ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατωτέρω, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὰ πάθη του. Κατ' αὐτὴν «ὁ Χριστὸς ἐκρύφθη σὲ κάτι κλαδιὰ ἀζωοῦριές. Ἐρωτήσαν τὰ κλαδιὰ οἱ Ἑβραῖοι, λέει, ἐφάνην ὁ Χριστός; Λέει, ἐδῶ μέσα εἶναι κρυμμένος. Ἀφοῦ τὸν ἤυρανε, ἤφνε καὶ ἐκαταράστη τοῦ δέντρον αὐτοῦ καὶ μέχρι σήμερα βρωμεῖ» (χφ., σ. 305, Χώρα).

Πολλοὶ θάμνοι δυσάρεστον ἀναδίδοντες ὁσμὴν ὑπελήφθησαν εἰς τὰς λαϊκὰς παραδόσεις ὡς κατηραμένοι σχετισθέντες πρὸς τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ Ἰούδα³. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἀζώγουρος⁴ (ἢ ἀζωουριά) εἰς τὰς ἐκ Σύμης καὶ Κρήτης παραδόσεις⁵. Παράδοσιν ὁμοίαν τῇ προηγουμένῃ, καθ' ἣν ἡ δυσ-

¹ Ἰδὲ γενικῶς περὶ αὐτῆς *Α. Β. Οἰκονομίδου*, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ, *Ε.Λ.Α.*, τόμ. 9 - 10 (1955 - 57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 65 - 104. Ἐν σελ. 77 - 79 τὰ περὶ τῆς Ἁγίας ὡς τιμωροῦ τῶν ἐργαζομένων κατὰ τὴν Παρασκευὴν γυναικῶν. Ἰδὲ ἔτι *Στεφ. Α. Ἡμέλλου*, Δημόδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου, *Ε.Λ.Α.*, τόμ. 11 - 12 (1958 - 59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 225 - 227. Εἰδικῶς ἡ Ἁγία Παρασκευὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παραδόσεως, τῆς ὁποίας ὁ ναὸς κεῖται ἐν τῷ δυτικῷ τμήματι τῆς Ἀμοργοῦ ἀπέβη προστάτις καὶ τῶν ναυτικῶν (ιδὲ σχετικῶς *Ἰωάννην Κ. Βογιατζιῶδη*, ἐνθ' ἄν., σ. 93. Πρβλ. καὶ *Α. Β. Οἰκονομίδου*, ἐνθ' ἄν., σ. 76).

² Ἰδὲ *Α. Β. Οἰκονομίδου*, ἐνθ' ἄν., σ. 73 - 76.

³ Ἰδὲ *Γ. Ἀ. Μέγα*, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, *Ε.Λ.Α.* ἔτ. Γ'-Δ' (1941), σ. 22 - 23.

⁴ Τὸ μισκ. ἀζώγουρος, ὅπερ συμφυρμὸς ἐκ τοῦ ὄζω καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἀνάγουρος (*Γ. Ν. Χατζιδάκι*, *Μ.Ν.Ε.*, τόμ. Β', 1907, σ. 214 - 215 καὶ 502. Πρβλ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν ἐν λ.).

⁵ Ἰδὲ *Γ. Ἀ. Μέγα*, ἐνθ' ἄν.

οσμία τοῦ θάμνου ὀφείλεται εἰς ἄρὰν τοῦ καταφυγόντος εἰς αὐτὸν Χριστοῦ, διὰ νὰ σωθῆ ἕκ τῆς καταδιώξεως τῶν Ἑβραίων λόγῳ τῆς προδοσίας τοῦ θάμνου, δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν. Ὁ διωκόμενος Χριστὸς καταφεύγει ὑπὸ τοὺς κλώνους βάλτου, τὸν ὅποιον εὐλογεῖ, διότι «*ἄπλωσε τοὺς κλώνους του καὶ τὸν ἐσκέπασε*»¹ ἢ κατ' εὐρείαν τὴν διάδοσιν ἐχούσας παραδόσεις ὑπὸ τὴν οὐρὰν τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν. Τὰ μὲν πρόβατα τὸν προφυλάσσουν, ἐνῶ αἱ αἶγες κάμνουν τὸ ἀντίθετον. Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ὀφείλεται κατὰ τὰς παραδόσεις ταύτας ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς οὐρᾶς αὐτῶν². Κατ' ἄλλας παραδόσεις καταφεύγει ὁ Χριστὸς εἰς τὸ μαλλὶ τῶν μνημονευθέντων ζώων. Καὶ εἰς μὲν τῶν προβάτων εὐρίσκει φιλοξενίαν εἰς δὲ τῶν αἰγῶν ὄχι. Ἐκτοτε τὰ μὲν πρόβατα εἶναι εὐλογημένα, αἱ δὲ αἶγες κατηραμέναι³. Ὁμοίως αἰτιολογεῖται καὶ ἡ γνωστὴ ιδιότης τῶν προβάτων νὰ εἶναι ἡμερα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς αἶγας, τῆς δοξασίας ταύτης ἀπαντώσης καὶ ἐν σχετικῇ ἐν Ἄμοργῷ παραδόσει (χφ., σ. 326),

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραδόσεων τούτων θὰ ἐπλάσθη καὶ ἡ ἀνωτέρω, καθ' ἣν ἡ δυσοσμία τοῦ ἄζωγύρου ἀπεδόθη εἰς κατ' αὐτοῦ ἄρὰν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν προδοσίαν του καὶ ὄχι εἰς τὸν ἕκ τοῦ φυτοῦ ἀπαγχονισμὸν τοῦ Ἰούδα, ὡς εἰς τὰς εὐρύτερον διαδεδομένας σχετικὰς παραδόσεις.

Ἡ πίστις τῶν Ἀρχαίων ὅτι κατ' ὥρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, συμπιπτούσας ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἀγομένην τριήμερον ἑορτὴν τῶν λεμουρίων (9, 11, 13 Μαΐου)⁴, αἱ ψυχὰι τῶν νεκρῶν ἀνήρχοντο εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ ἐγκλεισθοῦν πάλιν εἰς τὸν Ἄδην, διατηρηθεῖσα μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ χριστιανικὸν βεβαίως ἔνδυμα, ἀπαντᾷ καὶ ἐνταῦθα. Οὕτω πιστεύεται ὅτι «*τὴν ἡμέραν τῆς Λαμπρῆς βγαίνουν κ' οἱ ἀπεθαμένοι ἀπὸ τὴν Κόλασι, γυρίζουν καὶ λένε* :

Τοῦ Μουσερλᾶ τὸ Σάββατο κάλλια ἴτο νὰ μὴν ἔρη.

Τοῦ Μουσερλᾶ τὸ Σάββατο εἶναι τῆς Ἀγίας Τριάδας ἡ παραμονή. Τὸ λένε αὐτό, γιατί τότε τίς μαντιρίζουνε. Θὰ περάσουνε νὰ πάρουν ἕνα σπυράκι κόλλυβο ὁ καθένας καὶ θὰ πάη γιὰ τὸν παντοινό του δρόμο» (χφ., σ. 207, Θεολάρια).

¹ Λ. Α. ἀρ. 2340, σ. 67 (Κέα).

² Ν. Γ. Πολίτων, Παραδόσεις, τόμ. 1, 1904, σ. 107, τόμ. 2, σ. 794, Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη, Παραδόσεις τ' Ἀσπροποτάμου, Τρίκαλα 1938, σ. 53, ἀρ. 104, Λ. Α. ἀρ. 1358, σ. 270 (Κυδωνία Κρήτης), Λ. Α. ἀρ. 2340, σ. 364 - 365 (Κέα), Λ. Α. ἀρ. 2397, σ. 40 (Πορὴν Μυλοποτάμου Κρήτης. Ἐνταῦθα ἀναφέρεται ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ Παναγία). Πρβλ. καὶ Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 367 (Δαναὸς Νάξου).

³ Ἰδὲ Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ναξιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ., τόμ. ΙΖ' (1957 - 58), σ. 43 καὶ 62 - 63.

⁴ Ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1963, σ. 208 - 209.

Τοῦ «Μουσερλά τὸ Σάββατο» εἶναι προφανῶς τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς ἢ ἄλλως Σάββατον τοῦ Ρουσαλιοῦ¹ καλούμενον, κατὰ παραφθορὰν τῆς λέξεως τοῦ Ρουσαλιοῦ εἰς Μουσερλά. Αἱ ψυχαὶ ὑποχρεωμέναι, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην κατέλθουν πάλιν εἰς τὸν Ἄδην καὶ κατὰ τὴν Ἀμοργίνην παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως εἰς τὴν Κόλασιν, ἀπεχθάνονται αὐτό, ὡς δεικνύται καὶ ἐκ σχετικῶν ἀπευχῶν παρὰ τῷ λαῷ².

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ συλλογὴ ἐποφῶν καὶ καταδέσμων εἶναι ἀρκούντως δυσχερὴς διὰ τὴν κρατοῦσαν παρὰ τῷ λαῷ ἀντίληψιν ὅτι ἡ ἀνακοίνωσις αὐτῶν συντελεῖ εἰς τὴν ἀποβολὴν τῆς μαγικῆς καὶ θεραπευτικῆς αὐτῶν δυνάμεως, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ ὅτι ὁ ἐνδιαφερόμενος δι' αὐτὰς συλλογεὺς θὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ ἐν καιρῷ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας³, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν ἐπαρκὲς τὸ σχετικὸν ὕλικόν τῆς ἐξ Ἀμοργοῦ λαογραφικῆς ἡμῶν συλλογῆς. Εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ δισταγμοῦ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ ὕλικου συνετέλεσεν, ὡς παρετήρησα εἰς τινὰς περιπτώσεις, καὶ ἡ πίστις τῶν πληροφορητῶν, ὅτι δὲν διαπράττουν ἀμάρτημα ἐκ τῆς ἀνακοινώσεως οὐδ' ἐξ αὐτῆς τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἐν αὐταῖς οὐδαμῶς ἀναφέρεται ὁ διάβολος, ἐν ᾧ πολλάκις γίνεται ἐπίκλησις τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων, ἵνα καταστοῦν ἀντιλήπτορες εἰς δυσκόλους διὰ τοὺς ἀσθενεῖς περιστάσεις. Τὸ γεγονὸς ἐξ ἄλλου τοῦτο ἐνδυναμώνει τὴν πίστιν τῶν πρεσβυτέρων ἐπὶ τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν αὐτῶν, ἐχόντων πάντοτε πρόχειρα εἰς τὴν μνήμην τῶν περιστατικῶν θεραπειῶν δι' αὐτῶν ἀσθενῶν, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ τύχουν αὐτῆς διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Πράγματι πολλὰ τῶν ἐποφῶν τούτων ἔχουν ἐντόνως θρησκευτικὴν βᾶσιν⁴, ὡς ἡ κατωτέρω, ἣτις χρησιμοποιεῖται ἐπὶ ἠλιάσεως ἐπισυμβαινούσης, «*ἅμα πίνῃ κανεῖς νερό ἀπέναντι τοῦ ἡλίου*⁵.

¹ Περὶ τῶν Ρουσαλιῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τῆς συνδέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν Πεντηκοστὴν ἰδὲ *Φαῖδ. Κουκουλέ*, Β.Β.Π., τόμ. Β'Ι, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 29 - 31.

² Ἰδὲ τοιαύτας παρὰ *Γ. Α. Μέγα*, ἔνθ' ἄνωτ., *Φαῖδ. Κουκουλέ*, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 31, καὶ ἐν *Λαογραφίᾳ*, τόμ. Δ', σ. 324.

³ Ἰδὲ καὶ *Στεφ. Δ. Ἡμέλλον*, *Ναξιακαὶ ἐποφδαί*, *Λαογρ.*, τόμ. 20 (1962), σ. 176.

⁴ Ἀληθῶς εἰπεῖν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ θρησκευτικοῦ περιβλήματος, διότι παρὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν μαγικῶν ὀνομάτων διὰ χριστιανικῶν ἢ οὐσία τῆς πράξεως παραμένει βασικῶς ἡ αὐτή, ἥτοι ἡ μαγική. Τοῦτο ἀναγνωρίζει ἤδη ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν χρησιμοποιουσῶν τὰς ἐποφὰς γραιῶν (Ἰδὲ *Ν. Γ. Πολίτου*, *Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ [Α'] καὶ Β' Κατηχητικῷ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, *Λαογρ.*, τόμ. 8 (1921 - 25), σ. 6 - 7).

⁵ Ἡ πρόληψις αὕτη ἀπαντᾷ ἐν Κρήτῃ (*Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκι*, *Συμβολὴ εἰς τὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης*, Ἀθήνα 1949, σ. 7), ἐν Κορώνῃ Πυλίας (*Δ. Α. ἀρ. 1159 Α'*, σ' 10, συλλ. *Γ. Ταρσούλη*, 1938) κ. ἄ.

Χίλιοι μύριοι κάθονται
 κ' ἐγελοῦσαν κ' ἐξεροῦσαν
 τὸ Χριστὸ ἀλησιμονοῦσαν.
 Τί ἔχουν τοῦτοι καὶ γελοῦνε
 καὶ ξεροῦνε
 τὸ Χριστὸ ἀλησιμονοῦνε ;
 "ὦ! ἀφέντη μου Χριστέ,
 τὰ κρυφὰ γινώσκεις
 καὶ τὰ φανερά δὲν βλέπεις ;
 "Πλιος τὴν ἐπέρασε,
 τὸ κρανίο της ἐτρούπησε.

Κύριε ἐλέησο, κ' ἐχάθην ἄθροπος, εἰκοσίνυχος καὶ πενταδάχιλος νὰ κόψη
 τρεῖς κορφές ἀλυγαριά κ' ἐννιά κουκκιά κριθάρι καὶ νερό στὴν ἀλιστέρα (σιὰ ἄστρα)
 νὰ πληθῇ νὰ τοῦ περάσῃ» (χφ., σ. 391 - 392, Χώρα).

"Ἄλλαι ἐπφοδαὶ συνδέονται πρὸς ἐνεργείας τελοῦμένης ἐντὸς ναῶν καὶ οὕτω
 δίδεται εἰς αὐτὰς ἐντονώτερος θρησκευτικὸς χαρακτήρ. Ἡ κατωτέρω τιθεμένη
 συνδέεται πρὸς τὴν ἀπαντῶσαν καὶ ἐνταῦθα δεισιδαίμονα ἐνεργεῖαν τοῦ «τρυπο-
 περάσματος»¹, τελοῦμένην δι' ὄπων εὐρισκομένων εἰς ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἐν-
 ταῦθα κρατοῦσαν συνήθειαν «σιὸν "Ἄγιο Παντελεήμονα τὰ τάζομε τὰ παιδιά. Τὰ
 ἄρρωστα παιδιά τὰ τάζουν οἱ μαρνάδες καὶ τὰ ντύνουν μέσα στὰ μαῦρα. Καὶ τὰ
 γδόνουν ἐκεῖ καὶ ἀφίνουν τὰ μαῦρα καὶ τοὺς βάνουνε ἀνοιχτὰ φορέματα καὶ τὰ
 φέρονν.

"Ἐχει ἓνα παράθυρο ἡ ἐκκλησία κι ὅταν τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία, τὸ βγάζουν τρεῖς
 φορὲς ἀπὸ τὸ παράθυρο αὐτὸ καὶ λένε :

"Ἄγιε Παντελεήμονά μου,
 πᾶρε τὴν ἄρρωστια του
 καὶ δῶσ' του τὴν ὑγεία του» (χφ., σ. 204 - 205, Θολάρια).

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων ἄξια λόγου εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ διαφό-
 ρους μεγάλας ἑορτὰς Ἁγίων, ὡς τῆς Παναγίας, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς κ. ἄ.,
 ἅτινα συντηροῦνται ζωηρῶς μέχρι καὶ τοῦ νῦν. Αἱ κατὰ τὰς ἑορτὰς ταύτας λαμ-
 βάνουσαι χώραν δημοτελεῖς θυσίαι καὶ ἡ δωρεὰν συνεστίασις ἀπάντων τῶν προσ-

¹ Περὶ αὐτῆς καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὴν ἐνεργειῶν, τῆς ἀποβολῆς ἐνδυμάτων κλπ. ἰδὲ Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου «τοῦ τρυποπεράσματος», Ἑπετ. Ἑταιρ. Κυκλ. Μελετῶν, τόμ. Α' (ἐν Ἀθήναις 1961), σ. 515—528, ἐνθα καὶ γενικωτέρα βιβλιογραφία.

κυνητῶν διὰ προσφερομένων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπὸ τῶν ἐντοπίων σφαιρίων εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν αὐτῶν (χφ., σ. 94 κ. ἐξ. 323 κ. ἐξ.)

Περὶ τῶν συγκεντρωθέντων ἁσμάτων παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Τὰ ἁσματα ταῦτα εἶναι ποικίλων κατηγοριῶν, ἥτοι ἀκριτικά, παραλογαί, ἐπύλλια, ἐρωτικά, λατρευτικά κ. ἄ., ἅτινα βεβαίως εὐρίσκει τις καὶ εἰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου, χορευόμενα παλαιότερον κατὰ διαφόρους χοροὺς ἢ ἄδόμενα ὡς ἐπιτραπέζια, κατὰ τὸν θερισμὸν καὶ ἄλλας ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐν ταῦθα ὅτι ἡ συγκέντρωσις τῶν ἁσμάτων τούτων παρὰ τὴν καταβληθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ἐπίμονον προσπάθειαν ἐπραγματοποιήθη μετὰ πολλῆς δυσκολίας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ταῦτα ἔχουν λησμονηθῆ καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν πρεσβυτέρων. Μᾶλλον σπανίως οἱ πληροφοροῦνταί μου ἐγνώριζον τὰ τοιαῦτα παλαιὰ πολύστιχα ἁσματα. Πολλάκις ἐνεθυμοῦντο αὐτὰ ἀτελῶς.

Σημαντικὴν ἐξαίρεσιν ἀπέτέλεσε πληροφοροῦντα ἐκ τοῦ χωρίου Ποταμοῦ σχετικῶς νεωτέρας ἡλικίας, ἥτις μοῦ ὑπηγόρευσε πληθὺν ἑξ αὐτῶν, ὡς τὰ εἶχεν ἐκ τῆς μητρὸς της ἀκούσει. Καὶ ὅμως τὰ τοιαῦτα ἁσματα ἦσαν πρὸ ἑκατὸν μόλις ἑτῶν λίαν διαδεδομένα καὶ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ὡς μαρτυρεῖ ἡ μνημονευθεῖσα πλουσία συλλογὴ τοῦ Ἐμμ. Ἰωαννίδου - Ἀμοργίνου. Μετὰ τῶν κειμένων ἔχει λησμονηθῆ ἔνωρις καὶ ἡ μουσικὴ αὐτῶν. Οἱ γέροντες πληροφοροῦνταί μου δὲν εἶχον κατὰ κανόνα τὰ ἁσματα ταῦτα τραγουδήσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νεότητός των, ἡ δ' ἐκ τοῦ Ποταμοῦ πληροφοροῦντα ἱκανοῦ μὲν ἀριθμοῦ ἁσμάτων τὴν μελωδίαν ἐγνώριζε, τὴν ὁποίαν καὶ ἠχογράφησα, ἀλλ' ὡς ἡ ἴδια μὲ ἐπληροφόρησε, τὰ ἤκουσεν ἄδόμενα ὑπὸ τῆς μητρὸς της. Ἀντιθέτως εἰς τὴν γειτονικὴν Νάξον, ἦν πρὸ τινῶν ἑτῶν ἠρεύνησα λαογραφικῶς, καὶ πολλὰ ἁσματα μετὰ σχετικῆς εὐκολίας εἶχον εὔρει καὶ συγκεντρώσει καὶ τὴν μουσικὴν αὐτῶν δὲν εἶχον λησμονήσει οὐχὶ σπανίως οἱ πρεσβύτεροι, διότι καὶ αὐτοὶ εἶχον ἄλλοτε ὑπὸ τὴν συνοδείαν αὐτῆς χορεύσει ἢ εἶχον τραγουδήσει τὰ ἁσματα μετὰ τῆς μουσικῆς τῶν κατὰ τὸν θερισμὸν, τὰ συμπόσια καὶ τὰς ἄλλας περιστάσεις.

Γενικῶς δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι τὰ μνημεῖα ταῦτα τοῦ λόγου ἔχουν ἀρχίσει νὰ λησμονῶνται ἐνταῦθα σχετικῶς ἔνωρις ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὰ λατρευτικά ἔθιμα, τὰς δεισιδαίμονας ἐνεργείας καὶ δοξασίας, τὰς προλήψεις, τὴν μαγείαν κλπ., ἔνθα παρατηρεῖται ἀξιοσημεῖωτος συντηρητικότης.

R É S U M É

Mission folklorique dans l'île d'Amorgos 1963

par Stef. Imellos

L'auteur expose dans ce travail les résultats de sa mission folklorique dans l'île d'Amorgos (9 juillet - 8 août 1963).

Il présente tout d'abord un tableau synoptique de la situation économique, sociale et folklorique de l'île. Il y mentionne: 1) la croyance du peuple relative à l'existence des Fées qu'on nomme ici «kalès kyrades» (Bonnes dames). En outre, les Fées généralement considérées comme des démons nuisibles sont présentées ici comme aidant parfois les êtres humains dans l'accomplissement d'un certain nombre de travaux et comme entretenant de bons rapports avec eux.

2) Le peuple croit aussi à l'existence d'arbres hantés. Il considère que l'esprit de l'arbre peut nuire à ceux qui entreprendraient de le déraciner.

3) Le peuple croit aux légendes religieuses et tout particulièrement à celles qui se rapportent à la découverte de saintes icônes et à la punition infligée par les saints aux impies qui ne les respectent pas.

Les habitants racontent qu'une chèvre conduisit un berger à la découverte d'une icône miraculeuse. Une autre fois ce fut une lumière qui en émettant une lueur brillante et surnaturelle le guida. On dit aussi que Ste Paraskévi, qui passe pour guérir les maladies des yeux, aveugle le paysan qui lui manque de respect.

4) L'auteur décrit également la superstition des habitants d'Amorgos selon laquelle, à certains jours de l'année, les âmes des morts sortent de l'enfer pour y retourner quelques jours plus tard.

5) Enfin l'auteur fait quelques remarques relatives aux exorcismes qui revêtent un caractère religieux, et mentionne les longues chansons polystiques (ballades, acritiques etc.), qui sont aujourd'hui presque oubliées par les habitants.